

УДК 911.3

СИСТЕМА ПОСЛУГ: РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ У СПОЖИВАННІ

Жовнір С.М.

Постановка проблеми. Впровадження в Україні міжнародних стандартів обліку і статистики розширило поняття економічної діяльності, що мало своїм наслідком включення сфери послуг в економічні процеси, які відбуваються. Згідно системи національних рахунків, матеріальні і нематеріальні послуги визнаються такими, що створюють продукт і дохід держави, відіграючи роль в економічному зростанні. У кожному суспільстві послуги реалізують інтереси населення і спрямовані на повніше задоволення об'єктивних людських потреб, обумовлених способом їх життя, а одним із критеріїв оцінки рівня розвитку соціально-економічної сфери суспільства є обсяг платних послуг на душу населення. Чим вища частка послуг у валовому національному доході, тим вищий рівень економічного розвитку країни. Саме тому дослідження регіональної системи послуг є одним із актуальних питань суспільної географії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сфера послуг займає важливе місце серед елементів світового ринку, сприяє економічному розвитку країн світу, а на думку Т. Стенбека, стратегічну роль у сучасній економіці відіграють саме послуги [1].

Дослідженню сфери послуг присвячені роботи В.М. Юрківського, М.І. Долішнього, В.І. Куценко та інших вітчизняних вчених. Як справедливо зазначає О. Горська, саме рівень розвитку сфери послуг є головною рисою, яка відрізняє „центр і периферію” в глобальному середовищі [2].

Слід відзначити, що вже починаючи з 60-х років минулого століття відомі західні мислителі Д. Белл, Ю. Сколка, Дж. Гершуні, О. Тоффлер та ін. вказували на принципово новий зміст суспільства, що формувалося у цей період. „До цього часу людство розвивало економічну діяльність з основною метою – забезпечити необмежені матеріальні потреби та зростаюче споживання, - відзначав визначний японський дослідник проблем „інформаційного суспільства” Йонезі Масуда. - На противагу цьому Homo intelligens знає, як бути самозадоволеним” [3]. Використовуючи свої можливості, кожна людина формує свій стиль життя, що складається із компонентів споживчого і культурного характеру. Саме тому останнім часом з'явилося багато нових послуг, які користуються високим попитом на світовому ринку, що знаменує перехід нашої цивілізації на новий рівень розвитку, коли значення сфери послуг постійно зростає.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Питання щодо класифікації системи послуг і на сьогодні залишаються дискусійними. Наукові дослідження регіональної системи послуг пов'язані з рядом проблем, першочерговою з яких є достовірне інформаційне забезпечення.

Мета статті. Метою наукових досліджень системи послуг є вивчення її соціально-економічного потенціалу, характеристика виробників і споживачів послуг, дослідження регіональної специфіки попиту і пропозиції послуг, визначення специфічних рис територіальної організації системи послуг та прогнозування тенденцій розвитку системи послуг в умовах трансформації економіки.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки виявляються різноманітні форми нерівномірного розподілу соціальних благ як стосовно отримання, так і стосовно використання доходів та послуг, а також суб'єктивне ставлення щодо міри задоволення потреб і рівня добробуту кожного члена суспільства.

За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України у 2002 році [4], в структурі споживчих сукупних витрат домогосподарств на послуги в середньому припадає 12,2%. Для національного ринку послуг України характерні значні регіональні відмінності у їх споживанні. Так, у Волинській області частка послуг в структурі споживчих сукупних витрат становить лише 7,8%, а у м.Київ – майже втричі більше – 22,9%. Диференціація регіонів України за рівнем споживання послуг дає підстави виділити сім груп регіонів (Таблиця 1). Найвищий рівень споживання послуг в столиці – м. Київ. До другої групи відноситься м. Севастополь (частка послуг становить 18,6%). Найбільш чисельна група регіонів з часткою послуг в структурі споживчих сукупних витрат домогосподарств 9-10,9% шоста, куди входять АР Крим і 11 адміністративних областей.

Таблиця 1

Послуги в структурі споживчих сукупних витрат домогосподарств по регіонах

Група	Частка послуг	Регіон
1	19% і більше	м. Київ
2	17-18,9%	м.Севастополь
3	15-16,9%	Запорізька обл.
4	13-14,9%	Дніпропетровська, Харківська обл.
5	11-12,9%	Івано-Франківська, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська обл.
6	9-10,9%	АР Крим, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Луганська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська обл.
7	7-8,9%	Вінницька, Волинська, Кіровоградська, Хмельницька, Чернівецька обл.
	12,2%	Всі домогосподарства

Для регіонів України характерні відмінності у споживанні послуг. В структурі споживчих сукупних витрат на послуги близько чверті – це витрати на житлово-комунальні послуги, найбільший цей показник в містах Києві та Севастополі, а найменший – в Чернівецькій області. Майже п'ята частина витрат домогосподарств пов'язана з отриманням транспортних послуг, а в м. Києві цей показник майже вдвічі більший за середній по країні. Частка витрат на послуги з охорони здоров'я становить 11,5%. На послуги освіти і зв'язку домогосподарства витрачають по 10,7%, причому набагато більше середнього рівня – мешканці столиці. Найменше витрачають на освіту жителі Вінницької, Закарпатської, Кіровоградської, Луганської областей. Близько 10% витрачається на послуги готелей, кафе і

ресторанів, найбільший цей показник в містах Києві та Севастополі, а найменший – у Волинській і Кіровоградській областях. Трохи більше 7% споживчих сукупних витрат домогосподарств припадає на отримання послуг з культури та відпочинку.

В умовах трансформації економіки розвиток і функціонування системи послуг підпорядковані дії законів самоорганізації, саморозвитку і саморегуляції – самостійному забезпеченні підтримки умов функціонування та коригуванні фінансово-господарської діяльності господарських об'єктів, що виробляють і надають послуги, відповідно до змін умов функціонування.

На сучасному етапі в системі послуг відбуваються процеси, пов'язані з появою значної кількості невеликих підприємств, які, здійснюючи різні види економічної діяльності, надають послуги різноманітного характеру. На основі розвитку горизонтальних зв'язків, з урахуванням їх економічної доцільності, формується регіональна система послуг.

Регіональна система послуг в географо-просторовому та соціально-економічному аспектах є складною взаємопов'язаною сукупністю галузей господарства певної території, які беруть участь у відтворювальному процесі, надаючи населенню послуги. За своїм функціональним призначенням це надзвичайно неоднорідна група галузей, що виконують різні економічні функції, утворюючи на практиці сукупність багатьох видів економічної діяльності. Регіональна система послуг формується на основі системи міських та сільських поселень, що також є поліелементними системами, має ієрархію і може бути ранжована за ступенем функціональності центрів надання послуг. Територіальна структура регіональної системи послуг – це динамічний стан розміщення об'єктів, що надають послуги, по районах різного рангу (від низових адміністративних до економічних), які пов'язані єдиною системою функціонально-економічної організації.

Ринкові перетворення в економіці України спричинили зміну територіальних ситуаційних відносин. Всередині регіонів відбулась нова оцінка місць розміщення. Поряд із сформованою за радянських часів ступінчастою системою міжпоселенського обслуговування, на сучасному етапі на основі розвитку горизонтальних зв'язків з урахуванням їх економічної доцільності формується нова мережа об'єктів системи послуг.

Територіальна організація системи послуг має специфічні риси.

1. Характерним для об'єктів системи послуг є антропономне розміщення - пропорційно або кореляційно відносно щільності населення.

2. У територіальній організації системи послуг спостерігається так званий «ефект швейцарського сиру», який проявляється при неоднорідному розподілі по території певного явища, що призводить до утворення характерних «пустот» в охоплених процесом місцях.

3. Всі форми просторової концентрації підприємств системи послуг можуть бути об'єднані у дві групи: острівні та лінійні. Прикладом острівної форми концентрації можуть бути ринки, торгові комплекси, а також адміністративні, культурні та спортивні центри. Лінійні форми можуть бути представлені торговими вулицями, пассажами, підземними переходами для пішоходів тощо.

Висновки. Основою побудови мережі об'єктів регіональної системи послуг в умовах трансформаційних процесів є розвиток як горизонтальних, так і вертикальних зв'язків з урахуванням їх економічної доцільності. Виробництво і надання послуг має базуватися на принципах регіональності (максимальної наближеності до кінцевого споживача), комплексності (взаємозумовленого і пропорційного розвитку системи як єдиного цілого, що забезпечує зв'язок усіх підсистем і елементів), гнучкого реагування на зміни ринкових умов, соціальної справедливості (з огляду на велику соціальну значимість послуг вони мають бути доступні всьому населенню незалежно від рівня доходів та соціальної приналежності, а на основі розроблених і науково обґрунтованих норм та нормативів має визначатися мінімальний соціальний стандарт споживання соціальних послуг).

З позицій суспільної географії важливим є пізнання процесів, законів та закономірностей формування і функціонування системи послуг, вивчення регіональної специфіки, особливостей та тенденцій розвитку системи послуг в умовах глобалізації, визначення її ролі в сучасному господарстві, наукове обґрунтування перспектив еволюції.

Література

1. Gillespie A. & Green A. The Changing Geography of Producer Services Employment in Britain // *Regional studies*. – Oxford etc. – 1994. – Vol. 21, №5. – P. 397-411.
2. Горська О. Структура економіки України як фактор економічної безпеки // *Регіональна економіка*, 2002. - № 3. – С. 61-68.
3. Masuda Y. Hypothesis on the genesis of Homo intelligens // *Futures*. – 1985. - Vol. 17, №5. – P. 479-494.
4. Витрати і доходи домогосподарств України у 2002 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2003. – 450 с.